

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת מסעי, תשע"ד
מספר 1078מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאל שולמן

"לטוב בעיניהם תהיינה לנשים" יואל וחנה קטן

החידוש-לכאורה שבציווי זה שבפרשתנו מפתיע מעט את בן דורנו, אולם בדור המדובר הוא התאים דווקא לנשים חכמניות ודעתניות ועצמאיות כחמש בנות צלפחד. עד הדורות האחרונים דעתה של הבת בשאלת נישואיה כמעט שלא היה לה מקום במבנה המשפחתי המקובל, ואביה ואמה ואחיה הגדולים הם שבחרו וקבעו כמעט בלעדית את זהות החתן ואת מועד הנישואין. אמנם לדורות התקבלה ההלכה שאין להשיא אישה ללא הסכמתה (קידושין מא, א): היא הרי המתקדשת, היא שמקנה את 'עצמה' לאיש המקדש אותה ו'לוקח' אותה לו לאישה, ובלי גמירות דעתו של המקנה אין קניין. אמנם ברור שבקניין נישואין לא מדובר בקניין חפץ ח"ו אלא בקביעת עובדה הלכתית ואישית וממונית באמצעות מעשה מסוים שהוא כעין קניין, ורבים מדיני הקניינים חלים עליו. פרט חשוב מאוד בדיני קניינים הוא דין 'מקח טעות'. אם מתברר שאחד הצדדים הוטעה בפרט חשוב והוברר למפרע שגמירות הדעת לא הייתה שלמה, הקניין לא חל. מה הם כללי 'מקח טעות' בקניין הנישואין? במאמר קצר זה נתמקד בעיקר במקרים הקשורים למצבו הבריאותי של החתן.

ככלל, לקראת ההחלטה של בני זוג על נישואיהם בן זוג הסובל מבעיה רפואית כלשהי שאינה ידועה מראש לצד השני נקרע בין החובה המוסרית וההלכתית לפרוס את כל המידע לפני בן הזוג שעמו הוא מבקש לבנות בית בישראל ובין הרצון שלא להפחידו או לדחותו עוד קודם שכן הזוג עמד על תכונותיו ועל ההתאמה הקיימת ביניהם ורוצה בהמשך הקשר. מדובר בבעיות רפואיות שאינן ניכרות במראה החיצוני, ושאינן בן-הזוג יכול לדעת עליהן לפני הנישואין אם המידע לא ימסר לו מצד בעל הדבר או מצד מישהו אחר – ברצונו או שלא ברצונו של החתן. בלבטים אלה מתחבט לא רק בן הזוג הסובל מבעיה הרפואית אלא גם אחרים היודעים על אודותיה: עליהם להביא בחשבון כמה מכריעה הבעיה לחיים המשותפים של בני הזוג בעתיד, ובהתאם לזה האם קיימת עליהם חובה לדווח לאחד על הבעיה הקיימת אצל בן זוגו. ואם נמקד את השאלה – ננסה לברר כאן מהי כמות המידע ומה סוג המידע שכן הזוג חייב למסור לבת זוגו לעתיד בדבר בעיות רפואיות שיש לו, ובאיזה שלב של הקשר ביניהם המידע הזה צריך להימסר, ואם המידע לא נמסר – באיזו רמה של הסתרת מידע מתעוררת שאלה על תקפות הנישואין. מובן שקיימים הבדלים בין מקרה למקרה, ואין להסיק מאומה מהדוגמאות הבודדות שתובאנה כאן. נדרשת פסיקה נקודתית של סמכות הלכתית בכל מקרה לגופו.

בשולחן ערוך אבן העזר (סימן לט, סעיף ה) מובאת רשימה של מומים הפוסלים את הקידושין מספק, וביניהם אפילו כאלו שיש בהם רק בעיה אסתטית, כגון צלקת מכווערת. ב'אוצר-הפוסקים' (כרך יג דף צזא ו-קגא) מובאת רשימה של מומים שדרכם של בני אדם להקפיד עליהם. חלק מרשימה זו מובא ב'נשמת-אברהם' (אה"ע ח"ב, סימן לט, סעיף א). אולם גם רשימות אלו מעצם טבען אינן מבוררות דיין: ר' יוסף חיים מבגדד בשו"ת 'רב פעלים' (ח"א סי' ז) כתב שרק מום ש'קפדי בו אינשי' [= אנשים מקפידים עליו] הוי מום, ולכן, למשל בצלקת הדבר תלוי בהערכה מהי רמת הכיעור שלה, וכן בכל בעיה ופגם.

ככלל ניתן לחלק את סוגי המחלות והבעיות הרפואיות לכמה סוגים:

א. מחלות מסכנות חיים, למשל סוכרת. בהשגחה מתאימה יכול חולה סוכרת לנהל חיים רגילים, אולם זו מחלה מסכנת חיים ומקצרת חיים. דוגמה נוספת: מחלה ממארת, שגם לאחר הבראה וללא שום סימני מחלה קיים חשש

* הרב יואל קטן משמש ר"מ בשיבת שעלבים, מנהל 'מכון שלמה אומן' ועורך כתב העת 'המעין'. אשתו, ד"ר חנה קטן, היא רופאה מומחית בגינקולוגיה, פוריות, זוגיות ואישות, סופרת ומרצה.

הדברים במאמר מבוססים מקצתם על מאמרם 'הסתרת מידע בשידוכים' שהתפרסם ב'תחומין' כרך כה (אלון שבות, תשס"ה) עמ' 47 ואילך.

מוגבר שהמחלה תתפרץ בעתיד ח"ו, ובעקבות טיפולים כימותרפיים או הקרנות נוצרה פגיעה בלתי הפיכה בפיריון.

ב. מחלות שאינן מסכנות חיים אך עלולות לפגוע במידה רבה באיכות החיים. דוגמאות: אפילפסיה (כיפיון), מחלות פרקים, פגמים באברי ההולדה (רמות שונות של שינויים או מומים שעלולים לגרום לקשיים ביחסי האישות או לפגיעה בפיריון).

ג. בעיות התנהגותיות – נטיות הפוכות, הפרעות אכילה קשות (אנורקסיה ובולימיה, קיימות בעיקר אצל בנות), בעיות נפשיות ברמות שזוקקות טיפול תרופתי (חרדות, דיכאונות וכד'), היחשפות להתעללות מינית בעבר (סיכון גדול לפגיעה בזוגיות ובחיי האישות בעתיד) ועוד.

נראה שבבעיות רפואיות מסוגים א-ג חובה לספר לבן הזוג את עיקרי הדברים לפני ההחלטה להינשא, ובוודאי לפני הנישואין עצמם. לאחר הנישואין נראה לכאורה שאם ברגע היוודע הנתון החדש הכלה אינה מוכנה לקבל את הדברים וטוענת טענת מקח טעות – טענתה תקבל. כדי למנוע ספקות בית הדין יחייב את הבעל לתת לה גט, ובשעת הצורך ייתכן שיתירו לה להינשא לאחר אף בלא גט.

ד. בעיות אסתטיות קשות שאפשר למנוע את הופעתן החיצונית בעזרת טיפול תרופתי או פתרון טכנולוגי כלשהו (אם לא – קיימת טענת 'סברה וקיבלה'), כגון שיעור יתר ואקנה ('פצעי בגרות') בדרגה שזוקקת טיפול תרופתי (לעתים מצבים אלו עלולים ללמד על בעיה הורמונלית כללית שעלולה לדרוש טיפולי פיריון); פסוריאזיס – מחלת עור העלולה להתפשט לכל חלקי הגוף. אין זו רק בעיה אסתטית אלא גם בעיה רפואית, שכן לעתים היא קשורה לבעיות בפרקים ועוד. במקרים אלו ראוי לספר לבת הזוג על הבעיה, אך ודאי שלא מדובר במקח טעות.

ה. חשש מסוים לבעיות פיריון בעתיד:

1) גברים צעירים רבים סובלים מבעיה שנקראת וריקוצלה, שבה קיים דלף בוורידי האשכים (באשך אחד או בשניהם), ובעקבותיו עלייה מסוימת בטמפרטורה באותו אזור וחשש לפגיעה בפיריון. גברים רבים שסובלים מווריקוצלה ברמות שונות אינם סובלים כלל מבעיות פיריון, אך נמצא שקיימת בעיה של וריקוצלה אצל רבים מן הגברים הסובלים מבעיות פיריון. טיפול כירורגי או צנטור של ורידי האשך עשויים לשפר את הבעיה בכמחצית מהמקרים. אולם נראה שאין צורך שהחתן ידווח על כך לפני החתונה, שהרי מדובר רק בספק שמא תהיה אצלו ירידה באיכות הזרע ולא מדובר במום ודאי, ואף אם יימצא שכן – ייתכן מאוד שהטיפול הרפואי יפתור את הבעיה, בייחוד ששכיחותה של בעיה זו גבוהה גם אצל אנשים פוריים. על כן אין צורך ולכן גם אין היתר לרווק הסובל מווריקוצלה אפילו בשני האשכים לבצע בדיקת זרע לפני השידוכים כדי לברר אם פוריותו נפגעה.

2) אם המשודך סבל בעבר מבעיה של אשך טמיר, כשאחד האשכים או שניהם לא ירדו לתוך שק האשכים לפני הלידה או בשבועות הראשונים אחריה, והוא לא עבר תיקון כירורגי במועד (עד סביב גיל שנה), קיים סיכון גדול לבעיות פיריון, ונראה שיש לגלות זאת לבת הזוג.

3) אשכים קטנים, אטרופיים (בלתי מפותחים), שבהם קיימת סבירות גבוהה לבעיות פיריון, חייבים לגלות עובדה זו למשודכת.

4) מי שסבל בעבר מתסביב אשך – עם כריתת אשך או בלעדית – או מי שקיים אצלו מצב של היפוספדיאס או אפיספדיאס ברמת חומרה גבוהה עד שקיימת סבירות גבוהה שיפגעו בחיי האישות ובפיריון (להיפוספדיאס קל אין משמעות לא לפיריון ולא לבעיות בחיי אישות).

על פניו ברור לכאורה שאין מקום לשקר בכל נושא, והוא הדין בענייני שידוכים. הדברים מפורשים במשנה (ב"מ ס, א) הקובעת שאסור למוכר להטעות את הקונה כדי ליצור אצלו רושם מוטעה: "אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים", וכך נפסק בשו"ע חו"מ (סימן רכח סע' ט). וכתב הרמב"ם (הל' דעות ב, ו):

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי. ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב, אלא תוכו כבדו, והענין שבלב הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריות... ואפילו מילה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.

ועוד כתב (הל' מכירה יח, א): "אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם... היה יודע שיש בממכרו מום, יודיעו ללוקח. ואפילו לגנוב דעת הבריות בדברים אסור".

כאמור, קשה להפריד בין החובה של בני הזוג שלא לרמות זה את זה ובין חובתם של אחרים למנוע את העוול הנעשה בפניהם. וכך כתב הרמב"ם (הל' רוצח יב, יד):

כל המכשיל עיוור בדבר והשיאו עצה שאינה הוגנת... הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר: 'ולפני עור לא תתן מכשול' – הבא ליטול ממך עצה תן לו עצה ההוגנת לו.

הדברים נכונים גם למי שרואה את העוול מן הצד, וכמו שכתב הרמב"ם בענין איסור "לא תעמוד על דם רעך" (שם א, יד): "כל היכול להציל ולא הציל... וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על 'לא תעמוד על דם רעך' – כל פח שטומנים". הלכות 'לפני עיוור' ולא תעמוד על דם רעך' חלות אפוא לא רק על הצד המטעה, אלא גם על כל 'צד שלישי' שיוודע מהעניין המדובר ויכול למנוע את הנזק הצפוי, בין שהתבקש להתערב בין שלא. אכן, יש להביא בחשבון שלעתים מדובר בבן זוג שיש להניח שגם אילו ידע על אודות המום היה 'סובר ומקבל', ורצונו – כבודו.

יש להבהיר שהלכות לשון הרע ורכילות אינן עומדות כנגד החובה להודיע על מומים וחסרונות כאשר מדובר בכירור פרטים חיוניים בענייני שידוכים. כך כתב החפץ חיים בסוף ספרו (כלל ט, בציוור השלישי) והביא לכך

הוכחות חותכות. אולם אין צורך להניח הכול 'ביד ומיד'. בדרך כלל יש 'לגלות טפח ולכסות טפחיים', לספר את הפרטים העיקריים ולפתוח פתח לצד השני להמשיך ולברר אם ירצה, ואם יחליט להתעלם, הרי 'סבר וקיבל'. גם העיתוי חשוב: אין צורך להעלות נושאים בעייתיים מכל סוג שהוא בפגישות הראשונות בין בני הזוג. כאשר העניין מתחיל להיראות 'רציני', ובלשונו של הראשל"צ הרב אליהו זצ"ל 'משהביאו שלישי', צריך להציג את העובדות לפני בן הזוג ולתת לו את האפשרות אם רצונו להמשיך בבירורים ואף להחליט על הפסקת הקשר. מובן מאליו שבשום אופן אי אפשר לסמוך על כך שהקידושין הפיכים מפני שהצד הנפגע יוכל לדרוש את ביטולם, ובתירוץ זה למנוע את מסירת המידע החיוני.

אמנם מהגמרא ביבמות (מה, א) משמע שאין חובה לגלות פגם מסוים לפני הנישואין. הגמרא מספרת על גר שלא מצא את זיווגו מפני שהאנשים העדיפו לתת את בנותיהם ליהודי בן יהודי, והאמורא רב הציע לו ללכת למקום שבו אין מכירים אותו ושם יוכל למצוא אישה בלי שהפרט הביוגרפי הזה יפריע לו. ומדייקים מכאן כמה אחרונים שמותר להסתיר מידע שאינו מום גמור אלא פגם בלבד, כאשר הדעת נותנת שבדיעבד הצד השני יתרצה ולא ידרוש לבטל את הנישואין לאחר גילוי. אולם רבים חולקים על דעה זו, שגם גבולותיה לא ברורים כלל. לסיום חשוב להדגיש שוב: אין חובה לגלות את הכול מיד אלא אפשר להמתין במסירת מידע על פגמים מסוימים לזמן שבו הקשר בין בני הזוג מתחיל להתהדק, גם כשמסירת המידע מיד עלולה לבטל את השידוך מעיקרו ודווקא משום כך.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן